

Competences of a Graduate of the Bachelor's Study Programme in Addictology: Content Analysis of the Syllabi in the 2018/2019 Academic Year

Volfová, A., Lososová, A., Miovský, M.

Charles University, First Faculty of Medicine, and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Prague, Czech Republic

Citation | VOLFOVÁ, A., LOSOSOVÁ, A., MIOVSKÝ, M. Kompetence absolventa bakalářského studijního programu adiktologie: obsahová analýza sylabů v akademickém roce 2018/2019. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2020; **3**(4), 192–202.

Background | Addictology is a transdisciplinary field dealing with the treatment and prevention of addictions. As yet the field does not have a document describing the competencies of graduates of its dedicated academic programme which would clearly define their professional boundaries and interface with other related disciplines.

Aims | The aim is to specify and better design the competencies of the graduates of bachelor's programmes in addictology on the basis of learning outcomes. Another goal is to improve the formulation of learning outcomes for individual courses constituting the bachelor's degree curriculum. **Methods** | The research sample comprises the accreditation files for the bachelor's degree programme in addictology valid from 2011 to 2019 and information about the courses recorded in the Charles University Study Information System, which were subjected to content analysis, and the Q-RAM project methodology was used to reformulate the learning outcomes (knowledge,

skills, general competencies). These were subsequently generalized and formulated into competencies.

Results | A list of learning outcomes of the field of addictology was created. The proposed competencies contain nine categories: understanding the phenomenon of addiction and substance abuse, an interdisciplinary approach, the application of a bio-psycho-socio-spiritual model, methods of working with the client, the continuum of care, science and research, organizational management, drug policy, and ethics. The list reflects the generic profile of the graduate and their expertise, ranging from clinical skills through prevention, harm reduction, recovery, and overlaps with other specializations, which goes beyond the standard requirements in foreign competence models. **Conclusion** | The resulting outputs should be critically analysed and considered as a living document to strengthen the identity of the field and compare it with the requirements of practice.

Keywords | Addiction studies – Competencies – Knowledge and skills – Learning outcomes – Addictologist

Submitted | 14 September 2020

Accepted | 16 November 2020

Grant affiliation | This paper was made possible by support from the Institutional Plan (IP) of the Ministry of Education, Youth, and Sports 2019–2020 No. 236078-5, and an institutional grant provided by Charles University, No. PROGRES–Q06/LF1. This paper was supported from the programme OPVVV (Ministry of Education, Youth and Sports), project. No. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002362.

Correspondence address | Anna Volfová, Charles University, First Faculty of Medicine, and General University Hospital in Prague, Department of Addictology, Apolinářská 4, Prague 2, 128 00, Czech Republic

volfova.adi@gmail.com

Kompetence absolventa bakalářského studijního programu adiktologie: obsahová analýza sylabů v akademickém roce 2018/2019

Volfová, A., Lososová, A., Miovský, M.

Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, Klinika adiktologie

Citace | VOLFOVÁ, A., LOSOSOVÁ, A., MIOVSKÝ, M. Kompetence absolventa bakalářského studijního programu adiktologie: obsahová analýza sylabů v akademickém roce 2018/2019. *Adiktol. prevent. léčeb. praxi.* 2020; **3**(4), 192–202.

Východiska | Adiktologie je transdisciplinární obor zabývající se prevencí a léčbou závislostí. Obor však doposud nedisponuje dokumentem popisujícím kompetence absolventa studijního programu adiktologie, který by jasněji vymezil hranice a definoval propustnost v kontextu dalších souvisejících disciplín. **Cíle** | Cílem práce je zpřesnit a lépe definovat kompetence absolventa pregraduálního stupně studijního oboru adiktologie na základě deskriptorů programu. Dílčím cílem je zkvalitnění a aktualizace formulací výstupů z učení pro jednotlivé předměty bakalářského stupně. **Metody** | Výzkumný soubor tvoří akreditační spisy pregraduálního stupně studia adiktologie platné v letech 2011–2019 a informace o vyučovaných předmětech zaznamenané ve Studijním informačním systému Univerzity Karlovy, které byly podrobeny obsahové analýze a pomocí metodiky projektu Q-RAM a kompetenčního modelu byly formulovány výstupy z učení (znalosti, dovednosti, obecné

způsobilosti) pro jednotlivé předměty, tyto byly následně zobecněny a formulovány do podoby kompetencí.

Výsledky | Byl vytvořen seznam výstupů z učení oboru adiktologie. Návrh kompetencí obsahuje devět kategorií: porozumění fenoménu závislosti a užívání návykových látek, interdisciplinární přístup, aplikace bio-psycho-socio-spirituálního modelu, metody práce s klientem, systém péče, věda a výzkum, management organizace, protidrogová politika, etika. Seznam kompetencí reflektuje generický profil absolventa adiktologie a jeho záběr od klinických dovedností přes oblasti prevence, harm reduction, recovery až po přesah do dalších odborností. Český návrh kompetencí reflektuje zahraniční kompetenční model s nadstandardem široké profilace absolventa. **Závěr** | Vzniklé výstupy je žádoucí podrobit kritické analýze a pracovat s návrhem jako s živým dokumentem pro upevnění identity oboru, zlepšení transparentnosti a komparaci s požadavky praxe.

Klíčová slova | Studijní program adiktologie – Kompetence – Znalosti a dovednosti – Výstupy z učení – Adiktolog

Došlo do redakce | 14. září 2020

Přijato k tisku | 16. listopadu 2020

Grantová podpora | Vznik článku byl podpořen v rámci Institucionálního plánu (IP) MŠMT 2019-2020 č. 236078-5 a Univerzitou Karlovou v rámci projektu PROGRES č. Q06/LF1. Tento článek byl podpořen projektem „Zvýšení kvality vzdělávání na UK a jeho relevance pro potřeby trhu práce“ (MŠMT, č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002362).

Korespondenční adresa | Mgr. Anna Volfová, Klinika adiktologie 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, Apolinářská 4, 128 00 Praha 2

volfova.adi@gmail.com

1 ÚVOD

V českém prostředí můžeme sledovat specifickou genezi profese adiktologa, která sahá daleko do historie, dříve než bylo poprvé vysloveno samotné slovo adiktologie. Komplexní pojetí oboru adiktologie a dnešních profesionálů vzdělávaných v této oblasti vychází z historických kontextů sahajících do tradice svépomocných systémů v léčbě závislosti, vzniku prvních léčebných zařízení ovlivněných totalitní érou a harm reduction přístupů vstupujícího do pole v 90. letech (1). Specifika doby a faktory, kdy tento obor vzniká, jsou významné pro porozumění široké znalostní a dovednostní základně, kterou adiktolog disponuje. První formulace kompetencí vztahujících se k adiktologovi vznikají již v 90. letech, kdy jsou k dispozici certifikované kurzy pro pracovníky v tehdejších adiktologických službách. Těmito pracovníky byly zejména sociální pracovníci, lékaři, zdravotní sestry, psychologové a také pracovníci bez specifického vzdělání (2), (3). Zároveň se však formuje myšlenka komplexního univerzitního vzdělání pro zdravotnického specialistu v oboru adiktologie. Vyústěním je otevření studijního programu adiktologie v roce 2005 na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy, postupně na úrovni bakalářského, navazujícího magisterského a doktorského studia.

Různé profese mají své nezaměnitelné místo v péči o adiktologické klienty. Přináší svůj vhled a erudici do problematiky a vzhledem ke komplexnosti závislosti a přidružených fenoménů je tento multifokusní přístup žádoucí a nepostradatelný. Tvůrci studijního programu adiktologie přicházejí s pohledem, kdy specialista v oboru disponuje základními znalostmi ostatních disciplín a hlubokými znalostmi v oblasti prevence a léčby závislosti. Konkrétně se jedná o case management v oblasti užívání návykových látek a závislostního chování na úrovni duševního zdraví; zdravotnickou praxi a harm reduction na úrovni veřejného zdraví a dále znalosti faktorů v oblasti kriminální, sociální, biomedicínské a psychologické na úrovni prostředí (4). Formuje se transdisciplinární obor, který zároveň poskytuje široké adiktologické vzdělání pokrývající oblast prevence rizikového chování, klinické postupy v léčbě přes harm reduction a systémové zaměření programu. Transdisciplinarita a generičnost jsou základními charakteristikami, které vytvářejí prostor pro budoucí další specializaci a schopnost přizpůsobení se v různých typech zařízení a možných nově vznikajících pozicích v rámci systému.

Takto široce a obsáhle pojatý program nutně přináší potřebu jasněji definovat a formulovat znalosti a dovednosti absolventa programu. Jednak pro vymezení zřetelnějších hranic mezi adiktologem a dalšími profesemi nutnými v procesu péče o klienta, jednak pro srozumitelné rozeznání úlohy a náplně práce adiktologa v systému péče. Obor adiktologie se již dnes může opřít o významné systémové kotvící prvky, mezi něž patří koncepční dokumenty oboru (5), samostatná výzkumná a vzdělávací instituce, profesní organizace adiktologů, legislativní vymezení profese adiktologa, adiktologických služeb, od-

borných platform pro výměnu informací (6) a schopnost uplatnit se na pracovním trhu (7). Nicméně stále chybí zřetelný rámec definování kompetencí, který by podpořil výše uvedené a zároveň by poskytl možnost mezinárodního srovnání ve vzdělávání adiktologů, kdy již dnes víme o stovkách programů po celém světě (8), (9), (10), prizmatem získaných kompetencí.

Kompetence jsou složitý pojem, který je v literatuře různě definován skrze různě pojaté modely, shodu nalezneme v jejich charakteristice utváření a vývoji v procesu celoživotního vzdělávání a výkonu praxe (11), (12), (13). Příkladem různosti modelů může být nahlédnutí do formulace kompetencí blízkých oboru adiktologie. Profese lékaře či zdravotní sestry se opírají zejména o legislativní výčet (zákon č. 96/2004 Sb. a zákon č. 95/2004 Sb., v aktuálním znění, včetně navazujících podzákonných norem a předpisů), kompetence psychologa jsou pak zaznamenány skrze zastřešující organizaci Evropskou federaci psychologických společností (14). Jedná se však spíše o profesní kompetence než výčet znalostí a dovedností. Obdobně se profesními kompetencemi zabývá Havrdová (15) ve vztahu k odbornosti sociálních pracovníků. V zahraničí se lze inspirovat například v Kanadě (16), Novém Zélandě (17), či ve Spojených státech (18), (19), (20). Velmi významným dokumentem je publikace americké organizace Substance Abuse and Mental Health Service Administration (21), jejíž Centrum pro léčbu závislosti (Centre for Substance Abuse Treatment) vydalo poprvé v roce 1998 komplexní publikaci o kompetencích v adiktologickém poradenství, kde jsou podrobně popsány znalosti, dovednosti a postoje pracovníka v adiktologických službách.

Cílem výzkumu je přesněji identifikovat kompetence absolventa bakalářského studijního programu získané studiem. Použitým postupem je revize a reformulace výstupů z učení (tzv. learning outcomes) jednotlivých předmětů, a to podle jednotné mezinárodní metodiky (13). Tato metodika je zpracovávána v rámci projektu Q-RAM3 (reg. číslo CZ.1.07/4.2.00/06.0027), který zastřešuje výstupy vzdělávání, jež jsou kompatibilní s kvalifikačním rámcem v Evropě, a popisuje doporučené postupy nejen pro vysoké školy, jak zformulovat tyto výstupy. Formulace výstupů z učení vedou k definování dovedností, znalostí a kompetencí absolventů jako základu k formulaci profesních kompetencí, které mohou být diskutovány a upravovány odbornou společností. Profesní identita je komplexní pojem, který je širší než výčet znalostí a dovedností, nicméně právě tyto kompetence jsou jedním z jejich stavebních kamenů (22). Formulace výstupů z učení oboru adiktologie je důležitá pro otevření diskuze nejen nad současnou podobou oboru, ale i pro jeho další směřování, nalezení slepých míst ve studiu adiktologie, ale také pro nalezení jedinečnosti a rozmanitosti studia a jeho absolventů.

1.1 Bakalářský stupeň vzdělávání v adiktologii

Tříletý bakalářský stupeň studia je vyučován na 1. lékařské fakultě Univerzity Karlovy od roku 2005 v prezenční formě, od roku 2008 pak i v kombinované formě a v roce 2010 bylo otevřeno dvouleté magisterské studium oboru. Adiktologie je nelékařským zdravotnickým oborem specifikovaným jako specializace ve zdravotnictví. Rozlišují se dva profily absolventa dle stupně, který absolvuje. Absolováním bakalářského stupně je získávána kvalifikace „adiktolog ve zdravotnictví“. Absolvent je zdravotníkem ve smyslu zákona č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních. Zdravotnická kvalifikace adiktologa je reflektována tzv. společným kmenem (23), který zajišťuje zdravotnické minimum pro absolventy nelékařských oborů lékařské fakulty. Oproti tomu je magisterské studium akademickým typem vzdělávacího programu, a neposkytuje tak zdravotnickou odbornou způsobilost (24).

Pro absolventa bakalářského stupně charakterizuje profil absolventa akreditačního spisu programu tři oblasti praxe, ve kterých je vybaven znalostmi a dovednostmi. Jsou jimi (a) prevence užívání návykových látek a závislostního chování společně s průpravou v oblasti public relations, (b) v oblasti návykových poruch jejich léčba, poradenství a sociální reintegrace a (c) poslední oblast skládající se z několika různých odvětví – managementu, veřejné správy, probační a mediační služby a penitenciární a postpenitenciární péče. Obecné vzdělání zahrnuje dvě roviny. Do první patří komunikační dovednosti (ve smyslu porozumění jazyku a odborné terminologii jiné profese), do druhé roviny patří obecné znalosti a dovednosti potřebné pro výkon zdravotnického povolání. Jako základní výbava absolventa jsou jmenovány preventivně-výchovná péče, krizová intervence a case management a těžištěm se rozumí kombinace dovedností v case managementu ve zdravotnictví a poradenství s akcentem na transdisciplinární charakter oboru. Absolvent je dále vybaven alespoň jedním světovým jazykem a schopností používat tento jazyk v oboru (odborná terminologie), schopností prakticky aplikovat etiku ve zdravotnictví ve vztahu ke klientovi, základy práva, veřejného zdravotnictví, managementu řízení a evaluace péče.

Charakteristická pro absolventa bakalářského stupně je profesní všestrannost ve smyslu uplatnitelnosti na různých pracovních pozicích od prevence (všeobecná, selektivní, indikovaná, implementace preventivních politik) přes samotnou oblast léčby závislosti se zaměřením na případovou práci po penitenciární a postpenitenciární péči, sociální reintegraci, vymáhání práva a harm reduction přístup. Podrobnější popis komplexity programu a složení předmětů poskytuje text (4).

1.2 Learning outcomes a kompetence

Kompetence můžeme chápat jako sadu zdrojů ve smyslu znalostí a dovedností, které jsme v různých situacích získali, a zároveň jako pravomoc jednat určitým způsobem

(12). Jiní autoři popisují kompetence jako soubor vlastností, schopností, vědomostí, dovedností a zkušeností, které k danému úkonu potřebujeme za přítomnosti motivace a příležitosti se projevit (25). Autoři Delamare Le Deist a Winterton (11) vytvořili zastřešující definici kompetencí na základě systematické review. Hovoří o kompetencích kognitivních (znalostech), funkčních (dovednostech) a sociálních (postoje a chování). Nadstavbovou kompetencí je pak schopnost se učit. Všichni autoři zároveň popisují proměnlivost kompetencí v čase a možnosti jejich rozvoje.

Pojem kompetence a learning outcomes neboli výstupy z učení jsou pojmy do jisté míry synonymní. Výstupy z učení je pojem týkající se vzdělávacích rámců a obecněji oblasti vzdělávání. Jsou konkrétní formulací určitých kompetencí získaných vzděláváním nebo lépe učením. Kompetence je pojem mnohem širší, na který lze pohlížet různými pohledy optikou různých oborů a dogmat. Je také pojmem výrazně hlubším, jelikož obsahuje komponenty získané nejen vzdělávacím systémem, ale také mimo něj.

Learning outcomes (ve smyslu evropského kvalifikačního rámce terciárního vzdělávání; také výstupy z učení nebo deskriptory) se skládají ze tří složek – znalostí, dovedností a způsobilostí (někdy také kompetencí) (13). Podle Doporučení Evropského parlamentu a Rady 2008/C 111/01/ES ze dne 23. dubna 2008 jsou tyto výstupy učení „vyjádřením toho, co osoba zná, čemu rozumí a co je schopna vykonávat po ukončení vzdělávacího procesu; toto je vymezeno na základě znalostí, dovedností a kompetencí“. Znalosti definuje jako „soubor faktů, zásad, teorií a praktických postupů, které souvisí s oborem studia“. Dovednosti jsou chápány jako „schopnost uplatnit znalosti a použít know-how při řešení problémů“. Rozlišují se dovednosti kognitivní a praktické. Způsobilosti (kompetence) toto doporučení definuje jako „prokazatelnou schopnost používat znalosti, dovednosti a osobní, sociální nebo metodické schopnosti při práci nebo studiu a v profesním a osobním vývoji“. Doporučení rozumí tomuto pojmu v souvislosti s mírou samostatnosti a zodpovědnosti. Důležité je uvést, že deskriptory jsou minimálním standardem požadovaných znalostí a dovedností, čímž je možné ověřit jejich dosažení a tím zajistit jasně definovaný stupeň kvality studia (13).

2 METODOLOGIE

2.1 Cíl výzkumu

Cílem práce je zpřesnit a lépe definovat kompetence absolventa pregraduálního stupně studijního oboru adiktologie na základě deskriptorů programu. Dílčím cílem je zkvalitnění a aktualizace formulací výstupů z učení pro jednotlivé předměty bakalářského stupně. Výstupy z učení obsahují popis získaných znalostí, dovedností a způsobilostí (nebo také kompetencí) každého povinného

předmětu, na jejichž podkladě je dále formulován návrh zobecněných kompetencí.

2.2 Výzkumný soubor

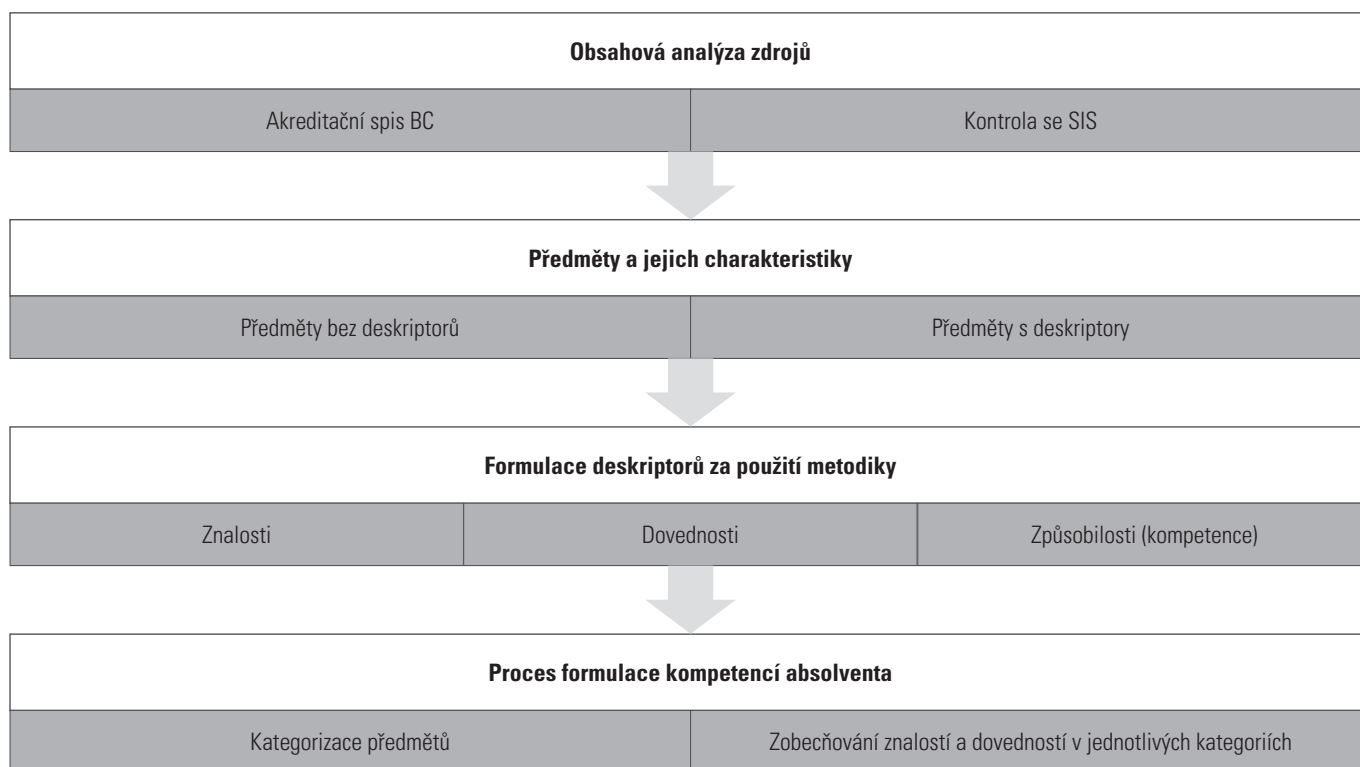
Základním souborem jsou textové zdroje pro formulaci kompetencí pomocí výstupů z učení (learning outcomes). Zdroji jsou oficiální dokumenty, které souvisejí s koncepcí studijního oboru adiktologie v České republice. Byla použita metoda totálního výběru (26). Mezi tyto dokumenty patří akreditační spisy studijního oboru adiktologie platné pro bakalářský stupeň v letech 2011–2019 (pro prezenční formu rozhodnutí MŠMT /Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy/ č.j. 29 535/2011-M3, pro kombinovanou formu rozhodnutí MŠMT č.j. 41 275/2011-M3), studijní plány bakalářského stupně studia adiktologie aktuální v akademickém roce 2017/2018 a sylaby jednotlivých předmětů dostupné v studijním informačním systému (SIS) online.

2.3 Metody tvorby a analýzy dat

V prvním kroku byly dokumenty podrobeny obsahové analýze (26). Vzhledem k povaze textů (jedná se o úřední texty) byla použita kvalitativní nebo také explicitní obsahová analýza, která se vyznačuje vyšší mírou strukturace (27). Součástí analýzy bylo zkoumání obsahu a formu-

lací sylabů jednotlivých předmětů za pomoci metodiky Q-RAM (28) *Doporučení pro zavádění kvalifikačního rámce terciárního vzdělávání: 1.3 Doporučení pro vyučující: jak psát výstupy z učení pro obory a předměty*. Jasně formulované výstupy z učení bude pak možné dále kategorizovat a zpracovávat. Po prostudování dokumentů byl jako klíčový zdroj identifikován studijní informační systém SIS, kde byly vyfiltrovány předměty dle studijního plánu aktuálního v akademickém roce 2017/2018 (studijní plány byly použity z aktuálního vydání Seznamu přednášek Univerzity Karlovy, 1. lékařské fakulty).

Ve Studijním informačním systému Univerzity Karlovy (dále též SIS) byly vybrané předměty popsány dle kategorií anotace, cíl předmětu, deskriptory, témata, vstupní požadavky, metody výuky, literatura, studijní opory a podmínky k zakončení předmětu. Z těchto kategorií byl vyfiltrován text v kategorii deskriptory. V této kategorii byly popsány znalosti, dovednosti a kompetence k danému předmětu. U některých předmětů nebyly deskriptory vůbec formulovány a byl u nich vybrán text v kategorii anotace a cíle předmětu. Tyto kategorie jsou relevantní pro porozumění obsahu a smyslu předmětu a slouží jako podklad k návrhu formulace deskriptorů. Následně byly vytvořeny společné kategorie předmětů na základě obsahové podobnosti a zobecněním a sloučením deskriptorů vznikly kategorie kompetencí. Struktura byla inspirována kompetenčním modelem organizace SAMHSA (21). V *tabulce 1* je znázorněn proces formulace návrhu kompetencí.

Tabulka 1 | Proces zpracování dat

2.3.1 Výchozí stav informací o předmětech

V bakalářském studijním programu byly vybrány povinné předměty (N=64). Pro první ročník bylo vybráno 22 povinných předmětů (vyjma tělesné výchovy, která je povinná pouze pro prezenční formu studia). V druhém i třetím ročníku se shodně vyučuje 21 povinných předmětů.

V prvním ročníku byly deskriptory kompletní pouze u jednoho předmětu (vývojová psychologie), u tří předmětů byly neúplné (pouze znalosti a dovednosti) a u zbylých předmětů nebyly deskriptory vyjmenovány vůbec. Z 18 předmětů, kde nebyly formulovány deskriptory, byla u 10 předmětů napsána pouze anotace a u 8 předmětů byla přítomna anotace i cíle předmětu.

V druhém ročníku byly deskriptory kompletní u tří předmětů (klinická farmakologie, hygiena a epidemiologie 1 a 2). Jeden předmět měl formulovány pouze znalosti a dovednosti (statistika pro adiktology). U 17 předmětů nebyly deskriptory formulovány. Z těchto sedmnácti byla u 4 předmětů pouze anotace, u 2 předmětů pouze cíle předmětu a u 11 byly formulovány anotace i cíle předmětu.

Ve třetím ročníku byly deskriptory formulovány pouze u jednoho předmětu (case management). U zbylých 20 předmětů nebyly deskriptory formulovány. Z těchto 20 byla u 4 formulována anotace, u 3 cíle předmětu, u 12 předmětů byla anotace i cíle předmětu. Jeden předmět neměl žádné informace v těchto kategoriích (minimum výkonů v adiktologii).

Celkem byly pro bakalářský studijní program deskriptory plně formulovány pro 5 předmětů, částečně byly formulovány pro 4 předměty a nebyly formulovány pro 59 předmětů.

2.3.2 Formulace výstupů z učení

V předmětech, u kterých byly deskriptory již zformulovány, byl použit jejich obsah a v případě potřeby byla pou-

žita nová formulace (změna formulace spočívala zejména v práci s aktivními slovesy (28), a následně byla přidána struktura pro oddělení jednotlivých výstupů. Příklad je uveden níže u předmětu vývojová psychologie v *tabulce 2*. V *tabulce 3* je pak uveden příklad reformulace výstupů z učení a vytvoření struktury.

Pro jednotlivé kategorie předmětů byly shrnuty znalosti a dovednosti. Dále byly jednotlivé znalosti a dovednosti redukovány tam, kde se překrývaly, a byly zobecněny do širších celků ve smyslu obsahu. Podrobné výčty tematických okruhů byly vynechány. Vznikl seznam znalostí a dovedností dle výše zmíněných kategorií.

Obecné způsobilosti (také kompetence) jsou chápány jako schopnosti, které jsou přenositelné i mimo studovaný obor. Tento výstup nejčastěji nebyl u jednotlivých předmětů nijak formulován, a pokud ano, jednalo se o profesní způsobilosti vztahované k oboru. Byl použit prostý proces práce s otázkou, zda může absolvent v daném předmětu získat dovednost, kterou využije v běžném nebo pracovním životě bez ohledu na svou profesi. Například předměty bylo vygenerováno několik obecných způsobilostí, kterými absolvent po absolvování studijního programu adiktologie disponuje.

2.3.3 Zobecnění výstupů z učení pro formulaci kompetencí

Dále byly jednotlivé předměty seskupeny do kategorií na základě tematické a obsahové podobnosti. V jednotlivých kategoriích byly seskupeny znalosti a dovednosti, které byly dále zobecňovány.

2.4 Etické aspekty studie

Zdrojem výzkumu byly oficiální dokumenty vzdělávací instituce. S texty bylo pracováno pouze v souladu s cíli a metodami práce a se souhlasem vedení Kliniky adiktologie, 1. lékařské fakulty, která je autorem akreditačního spisu. Studijní předměty ani jejich vyučující nebyli hod-

Znalosti

Student prokazuje hluboké a široké znalosti hlavních teorií duševního vývoje člověka a rozumí charakteristikám jednotlivých vývojových období. Znalosti zahrnují též přehled v adiktologické problematice vztahující se k vývojové psychologii – student se orientuje v problematice zabývající se týranými, zneužívanými a zanedbávanými dětmi, zná problémy způsobené návykovými látkami u dětí a dospívajících a chápe význam včasné diagnostiky a intervence problémů způsobených návykovými látkami a zjišťování syndromu CAN.

Dovednosti:

Za využití hlubokých a širokých znalostí z vývojové psychologie dokáže porozumět jednotlivým etapám vývoje, umí vymezit hlavní vývojové teorie a orientovat se v současných trendech vývojové psychologie. Je schopen aplikovat získané poznatky o zákonitostech a mechanismech vývoje člověka dle konkrétních vývojových změn v jednotlivých etapách lidského života.

Kompetence:

Studenti jsou schopni dle získaných znalostí a osvojených dovedností rozumět individuálnímu duševnímu vývoji v kontextu s poznatky současných vývojových teorií. Jsou schopni samostatně zpracovat dané téma a věcně argumentovat v případné diskuzi. Současně zvládnou uplatnit získané znalosti, dovednosti a vlastní zkušenosti s dětmi (např. z účasti v peer-to-peer programech) a aplikovat tak teoretické znalosti na konkrétní oblast v adiktologii.

Znalosti

Student:

- umí vyjmenovat a popsat hlavní teorie duševního vývoje člověka
- umí popsat charakteristiky jednotlivých vývojových období a rozumí jim
- dokáže popsat vztah adiktologické problematiky s vývojevou psychologií
- dokáže popsat problematiku zabývající se týranými, zneužívanými a zanedbávanými dětmi
- zná souvislosti problémů způsobených návykovými látkami u dětí a dospívajících a dokáže je vyjmenovat a popsat
- dokáže popsat a zdůvodnit význam včasné diagnostiky a intervence problémů způsobených návykovými látkami a zjišťování syndromu CAN

Dovednosti:

Student:

- za využití hlubokých a širokých znalostí z vývojové psychologie dokáže porozumět jednotlivým etapám vývoje a rozlišit je v kazuistice
- umí vysvětlit hlavní vývojové teorie a pracovat se zdroji pro sledování současných trendů vývojové psychologie
- je schopen aplikovat získané poznatky o zákonitostech a mechanismech vývoje člověka dle konkrétních vývojových změn v jednotlivých etapách lidského života

Kompetence:

Student:

- je schopen dle získaných znalostí a osvojených dovedností rozumět individuálnímu duševnímu vývoji v kontextu s poznatky současných vývojových teorií
- je schopen samostatně zpracovat dané téma a věcně argumentovat v případné diskusi
- zvládne uplatnit získané znalosti, dovednosti a vlastní zkušenosti s dětmi (např. z účasti v peer-to-peer programech) a aplikovat tak teoretické znalosti na konkrétní oblast v adiktologii

Tabulka 3 | Příklad reformulace a strukturace deskriptorů předmětu Vývojová psychologie

noceni. Předmětem výzkumu není evaluace stávajícího studijního programu, ale analýza dostupných informací o výstupech studia pro vytvoření návrhu komplexnějšího obrazu kompetencí této profese. Také samotná formulace kompetencí může vyvolat diskusi směrem k jiným profesím a jejich kompetencím vzhledem k transdisciplinárnímu charakteru oboru adiktologie nebo také směrem ke stávající praxi. Nicméně cílem zpracování textu není vytvoření dogmatu, ale iniciace diskuze a vytvoření podkladu pro ni.

3 VÝSLEDKY

3.1 Návrh kompetencí absolventa pregraduálního stupně studijního oboru adiktologie

Na základě zobrazení výstupů z učení studijního oboru adiktologie bakalářského stupně níže uvádíme návrh kompetencí absolventa bakalářského stupně studijního oboru adiktologie.

1) Porozumění fenoménu závislosti a užívání návykových látek

Adiktolog komplexně rozumí fenoménu závislosti a užívání návykových látek včetně porozumění různým modelům, teoriím a přístupům. Je schopen problematiku

rozpoznat v kontextu dalších oborů. Vykonává preventivní a léčebnou činnost v oblasti problematiky užívání návykových látek a závislostního chování.

2) Interdisciplinární přístup

Adiktolog respektuje interdisciplinární charakter adiktologické problematiky. Spolupracuje s odborníky ze zdravotní, sociální, právní, psychologické, pedagogické sféry a dalších. Disponuje orientací v těchto oborech a je schopen je integrovat s adiktologickou problematikou. Je schopen poskytnout základní zdravotní, sociální a právní poradenství a konzultovat s odborníky a klientem vhodný postup řešení.

3) Aplikace bio-psycho-socio-spirituálního modelu v praxi

Adiktolog uplatňuje bio-psycho-socio-spirituální model závislosti a její léčby. Z tohoto pohledu je schopen společně s klientem a dalšími odborníky posoudit jednotlivé oblasti života klienta a navrhnout vhodný postup jejich řešení při zachování holistického pohledu na klienta.

• Biologický aspekt

Adiktolog rozumí fungování lidského těla ve zdraví i nemoci. Ve spolupráci s lékařem umí s klientem komunikovat možnosti dalšího postupu léčby somatických a duševních

onemocnění při dodržení etických principů práce s klientem. Ve spolupráci s dalšími odborníky navrhuje preventivní opatření směrem k zachování nebo zlepšení zdraví.

• Psychologický aspekt

Adiktolog rozumí vývoji a fungování psychické složky člověka ve zdraví i nemoci. Ve spolupráci s odborníky umí s klientem a dalšími relevantními osobami ve vztahu ke klientovi komunikovat možnosti dalšího postupu pro zlepšení kvality života v této oblasti při dodržení etických principů práce s klientem.

• Sociální aspekt

Adiktolog rozumí významu sociálních vlivů na život klienta. Ve vztahu k adiktologické problematice rozpoznává význam sociálních vazeb a prostředí klienta. Je vnímavý k tématu specifik klientů a kulturnímu kontextu života klienta. Ve spolupráci s klientem, dalšími odborníky a relevantními osobami ve vztahu ke klientovi hledá a navrhuje možnosti dalšího postupu pro zlepšení kvality života v této oblasti při dodržení etických principů práce s klientem.

• Spirituální aspekt

Adiktolog projevuje porozumění v oblasti spirituality klienta. Respektuje význam existenciálního rozměru života klienta tak, jak jej vnímá klient. Dokáže tento prvek integrovat do komplexního obrazu klientova života při společném hledání dalšího postupu pro zlepšení kvality klientova života.

4) Metody práce s klientem

Adiktolog se orientuje v oblasti psychoterapie a poradenství ve vztahu k adiktologickému klientovi a jeho rodině a vykonává poradenskou a terapeutickou činnost individuální, rodinnou a skupinovou. Rozumí principům přístupu case managementu a dokáže ho uplatnit. Disponuje dovednostmi pracovat s motivací klienta za využití techniky motivačních rozhovorů. Je schopen navrhnout a realizovat primárněpreventivní programy v dětských kolektivech.

5) Systém péče

Adiktolog zná systém léčebné péče pro adiktologické klienty v České republice sestávající z nízkoprahových služeb, ambulantních a substitučních programů, rezidenčních zařízení zahrnujících detoxifikační oddělení, ústavní zdravotnická zařízení a terapeutické komunity, a služeb následné péče. Rozumí principům, metodám, cílům a vzájemným vztahům těchto zařízení v kontinuu péče a je schopen posoudit vhodnost jednotlivých typů zařízení vzhledem k potřebám a možnostem klienta.

6) Věda a výzkum

Adiktolog si je vědom významu evidence-based přístupu pro praxi. Dokáže vyhledat odborné zdroje informací a realizovat vlastní výzkum včetně výběru vhodné kvantitativní nebo kvalitativní metody, sběru, analýzy a interpretace dat. Je si vědom potřeby měření kvality a efektivity služeb a intervencí a tuto evaluaci sám provádí. Sleduje vývoj a nové trendy v oblasti výzkumu adiktologické problematiky.

7) Management organizace

Adiktolog rozumí základním principům a pravidlům uplatňovaným ve fungování adiktologických organizací včetně základních povinností spojených se zaměstnaneckou pozicí. Je vybaven orientací ve financování služby a možnostech získání finanční podpory od relevantních subjektů.

8) Protidrogová politika

Adiktolog rozumí národním a mezinárodním konceptům protidrogové politiky a jejich možnostem a mezím. Uplatňuje prosazování strategií v souladu s evidence-based přístupem a jedná v souladu s principy své profese ve smyslu obhajoby zájmů jednotlivců i společnosti v kontextu veřejného zdraví, principů harm reduction, prevence a léčby. Respektuje represivní složku protidrogové politiky a vede dialog s jejími představiteli.

9) Etika

Adiktolog vždy jedná v souladu s Etickým kodexem adiktologických pracovníků a v souladu s principy lékařské etiky. Vykonává svou profesní činnost s vážností a důstojností, s dodržováním platných právních norem ve vztahu ke své profesi a klientovi a dodržováním povinnosti celoživotního vzdělávání. Ve vztahu ke klientovi dbá hranic, povinnosti mlčenlivosti a dalších práv a povinností týkajících se obou stran. Využívá supervizi, jedná v souladu s aktuálním vědeckým poznáním a podílí se na udržování profesionálních vztahů v rámci odborné adiktologické obce.

4 DISKUZE A ZÁVĚRY

Identifikace kompetencí absolventů studijního programu adiktologie může být jednou z cest jak přispět k transparentnosti oboru a poskytnout tak podklad pro jeho další rozvoj. V případě aspektu transparentnosti například Miovský (29) popisuje význam jasného vymezení hranic a určení obsahu oboru na příkladu primární drogové prevence. Dokud nebyly jasně definovány požadavky, standardy a obsah preventivní činnosti, bylo např. běžnou praxí označování téměř jakékoliv činnosti, včetně sportovních aktivit, za prevenci. S rozvojem certifikačních standardů se podařilo tuto oblast ukotvit a zaručit tak kvalitu a efektivitu prevence (30). V oblasti přispění k rozvoji oboru pak popisují Tureckiová a Veteška (12) význam identifikace kompetencí v profesním vzdělává-

ní dospělých. Podporují tento výrok na podkladě řešerše zahraničních zdrojů, kde se opakovaně potvrzuje trend rozvíjení kompetencí pro uplatnění v zaměstnání, a to již v rámci terciárního vzdělávání.

V průběhu vzniku a rozvoje oboru adiktologie v ČR vznikl kritický text dotýkající se tématu role a kompetencí adiktologa (31). Autoři oponují zdravotnickému zázemí profese adiktologa jako příliš úzkému, nepojímajícímu komplexitu adiktologické problematiky, a vyzdvihují otázku zajištění multidisciplinarity. Analýza výstupů z učení a návrh kompetencí však ukazují, že zdravotnický základ adiktologa je sice významným pilířem, který je však důsledně integrován v kontextu dalších oborů. Právě interdisciplinarity, ve smyslu integrace různých disciplín, je v kontextu výsledků této práce dalším stěžejním pilířem profese adiktologa. Schopnost komunikovat, spolupracovat a rozumět dalším odborníkům, a tudíž oblastem klientova života, je jedna z kompetencí adiktologa.

Návrh kompetencí pak podrobněji odráží právě interdisciplinární přístup a charakter profese adiktologa (zejména v druhé kompetenci). Jako významné vnímáme postavení adiktologa jako mediátora mezi jednotlivými obory, který nepřejímá kompetence těchto profesí, ale disponuje základní orientací a schopností vyhodnotit aktuální potřeby klienta a s dalšími profesemi spolupracovat a tuto spolupráci případně koordinovat. Zároveň je schopen za využití hluboké znalostní základny v oblasti adiktologické problematiky (první kompetence) samostatně činnosti v souladu s formulovanými kompetencemi a v souladu s činností uvedenou v právních předpisech. Jako slepé místo byla vnímána oblast spirituality, která byla do návrhu kompetencí zapojena (v rámci třetí kompetence), ale se slabým podkladem ve výstupech z učení. Amodia et al. (32) označují spiritualitu za klíčový prvek, který je nutné reflektovat v léčbě závislosti a bez něhož je úzdava těžko dosažitelná. Čtvrtá a pátá kompetence reprezentované oblastmi metod práce s klientem a orientace v systému péče reflektují trend v dalších zahraničních kompetenčních modelech, například v kanadském (16) a novozélandském (17). Adiktolog jako klinický pracovník se zdá být sdílenou představou. Výzkumné dovednosti (šestá kompetence) se naopak zdají být v porovnání například s kompetencemi v SAMHSA (21) modelu nadstandardní. V porovnání s jinými představenými profesemi byl největší důraz na vědeckou činnost patrný u kompetencí psychologů (14), nicméně ani ta nedosahovala takové hloubky. Důležité je připustit možnost zkreslení vzhledem k odlišnému základu těchto kompetenčních modelů. Kompetence psychologů také výrazně reflektovaly manažerské dovednosti, které jsou v návrhu kompetencí adiktologa reprezentovány sedmou kompetencí. Rozměr etiky (devátá kompetence) byl napříč profesemi i ve srovnání se zahraničními modely kompetencí adiktologů zastoupen rovnoměrně. Poslední navrhovanou kompetencí jsou dovednosti v oblasti protidrogové politiky v kontextu vnímání adiktologické problematiky na celospolečenské úrovni. Potřeba vnímání tohoto rozměru oborů byla vyjádřena i v dalších výše zmíněných mo-

delech. Nicméně v českém prostředí by tato kompetence mohla reprezentovat možnost profilace adiktologa nikoliv jako klinického pracovníka, ale odborníka v kontextu veřejného zdraví a protidrogové politiky. Toto tvrzení by však potřebovalo další ověření.

Jako slepé místo lze vnímat chybějící téma konceptu recovery, které nemá výraznější oporu v předmětech a jejich výstupech z učení, a metoda krizové intervence. Ke konceptu recovery se různé obory vztahují jinak, například medicínský pohled vnímá úzdavu jako stav před nemocí, kdežto psychosociální proudy pojmají úzdavu jako stav spokojenosti a schopnosti fungovat v přirozeném prostředí (33). Dle citovaných autorů vnímají klienti pojem recovery jako objevení smyslu života, hrdost, svobodu v jednání nebo také zplnomocnění. Tyto aspekty jsou vnímány jako klíčové v procesu léčby závislosti (34), zároveň koncept recovery nabízí významné přemostění ke kýženému tématu spirituality. Odlišností českého modelu, ve srovnání se zahraničním modelem, je vnímání adiktologa jako odborníka také v oblasti prevence a služeb harm reduction. Tento aspekt mohl být ukotven v českém prostředí v kontextu historického vývoje nízko-rahových služeb (2) a zároveň intenzivní činností v oblasti primární prevence (35).

Limitem v oblasti práce s výzkumným souborem byla neúplnost a nejednotnost zdrojových dat ve smyslu textů charakterizujících jednotlivé předměty. Mohlo dojít ke zkreslení v množství formulovaných znalostí a dovedností jednotlivých předmětů, zejména nemusely být formulovány všechny výstupy z učení, které student absolvováním předmětu skutečně získá. Další úskalí bylo identifikováno v oblasti kategorizace předmětů, které svým obsahem mohly spadat do více kategorií. Kategorizované výstupy z učení byly dále zobecňovány. Tato vysoká míra zobecnění může být dalším limitem. Zároveň však může vytvářet prostor pro následnou revizi a evaluaci kompetencí při zpětné identifikaci klíčových znalostí a dovedností. Seznam devíti kompetencí je stále velmi úzce spjat se studijním plánem a jednotlivými tematickými celky studia. Na jedné straně se jedná o kompetence absolventa studia, a je tedy logickým předpokladem, že tento návrh bude odrazem studovaných předmětů. Na straně druhé může vznikat dojem nedostatečného zobecnění a rigidity formulací.

Ačkoliv byl generován seznam kompetencí a charakteristik popisujících klíčové oblasti znalostí a dovedností absolventa adiktologie, výčet jen okrajově zachycuje fundamentální vlastnost tohoto nového oboru. Vedle již zmiňované schopnosti interdisciplinárního přístupu, tj. schopnosti porozumění, síťování a stavění rozhodujících procesů na znalostech a dovednostech z jiného oboru, je obor adiktologie charakteristický svou transdisciplinariitou. Pojem vystihuje schopnost překročit hranice jednotlivých oborů, a vytvořit tak nový pohled na problematiku vztahovanou k užívání návykových látek (4). Autoři nehovoří pouze o syntéze oborových přístupů a paradigmat, ale o vzniku nového přístupu a paradigmatu, který zároveň

integruje další prvky z prostředí poskytovatelů služeb, tvůrců politik, veřejnosti a dalších.

Na závěr diskuze bychom rádi uvedli doporučení, která vyplývají ze zjištěných výsledků a procesu zpracování práce. Na prvním místě by bylo hodnotné systematicky zformulovat výstupy z učení pro jednotlivé předměty ve spolupráci s vyučujícími a následně výstupy evaluovat ve spolupráci se studenty – absolventy předmětů. Výstupy z učení by pak byly validní a při zachování postupu metod kvalifikačního rámce jednotné a systematicky zpracované pro další srovnávání. Zároveň je možné evaluovat výsledky v opačném směru, tedy po linii kompetence-výstupy z učení oboru-výstupy z učení jednotlivých předmětů tak, jak doporučují implementátoři kvalifikačního rámce (28). Proces revize kompetencí by mohl být dále podpořen například ohniskovými skupinami odborníků, případně být zanesen do odborných diskuzí po příkladu revize dokumentu SAMHSA (21). Klíčovou roli v tomto procesu zastávají zaměstnavatelé, kteří jako představitelé praxe mohou přinést cenné podněty reflektující skutečné potřeby oboru (12). V následném kroku by bylo možné identifikovat očekávání zaměstnavatelů a konfrontovat je s vytvořeným návrhem kompetencí.

V oblasti formulace kompetencí a jejich obsahu by bylo relevantní hlouběji prozkoumat rozdíly v bakalářském a magisterském studiu. Z hlediska českého kvalifikačního rámce je žádoucí a důležité zachytit gradaci jednotlivých stupňů vzdělávání (13). Pokud by byl podpořen proces zpětné analýzy kompetencí, bylo by možné cíleně identifikovat rozdíly mezi těmito dvěma stupni, které jsou zřetelné až při konkrétnější analýze kompetencí. Miovský et al. (4) usazují bakalářský stupeň do rámce mikroprostředí s fokusem na případovou práci, zdravotnickou složku, harm reduction a další faktory z dalších disciplín ovlivňujících integritu klienta. Magisterský stupeň je pak vsazen do makroprostředí se zaměřením na klinickou práci a management v oblasti duševního a veřejného zdraví.

Oblastí, která byla v práci pouze rámcově popsána, hlouběji pak v kontextu jediného kompetenčního modelu, je výzkum zahraničních modelů kompetencí adiktologických pracovníků včetně například kurikulů a studijních programů. Další analýza kompetenčních modelů může přinést inspiraci pro další rozvoj české adiktologie. Zároveň výzkum Pavlovské et al. (10) ukazuje, že evropských studijních programů oboru adiktologie je mnoho a nalezneme mezi nimi zřejmě řadu způsobů uvažování o této profesi, například vzhledem k ukotvení profese ve zdravotním, sociálním nebo jiném systému.

V průběhu roku 2018 a 2019 byl Klinikou adiktologie aktualizován akreditační spis, dle kterého probíhá výuka od akademického roku 2019/2020. Významným aspektem reakreditace je implementace mezinárodních kurikulů, tzv. Universal Treatment Curriculum (UTC) a Universal Prevention Curriculum (UPC) (dostupných na webových stránkách www.issup.net). Zejména byla posílena preventivní složka studijního programu. Otázkou tedy je, jak se

promítne tato změna do kompetencí budoucích absolventů studia adiktologie. Nicméně již nyní lze říct, že tento proces podporuje vizi a ideu adiktologa jako generického specialisty v oblasti užívání návykových látek i mimo ni s přesahem do problematiky například aktuálních duševních diagnóz. Tato charakteristika rozšiřuje možnosti uplatnění adiktologů, vytváří prostor pro možnost dalších specializací a zároveň respektuje celostní model zdraví člověka a vývoj závislosti, kdy je třeba být schopen používat různá prizmata v přístupu k závislostem (1).

Role autorů | První autor tvořil základ článku včetně sběru a zpracování dat, druhý a třetí autor pracovali na revizích článku. Všichni autoři spolupracovali na tvorbě článku, korekturách a schválili finální podobu textu.

Konflikt zájmů | Bez konfliktu zájmů.

LITERATURA / REFERENCES

1. MIOVSKÝ, Michal, P. Miller, J. P. Grund, V. Belackova, R. Gabrhelík a J. Libra. Academic education in addictology (addiction science) in the Czech Republic: Analysis of the (pre-1989) historical origins. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*. 2015, 32.
2. MIOVSKÝ, Michal. Zdravotnický obor adiktologie: reflexe vzniku, současného vývoje a budoucího směřování kvalifikačního studia. *Adiktologie*. 2007, 7(2).
3. KALINA, Kamil. Editorial. *Adiktologie*. 2007, 7(2).
4. MIOVSKÝ, Michal, R. Gabrhelík, J. Libra, P. Popov, A. Pavlovská, K. Kalina, P. M. Miller a J. P. C. Grund. The Prague comprehensive model of academic addictology (addiction science) education. *Adiktologie*. 2016, 16(1).
5. MIOVSKÝ, Michal. Přehled koncepčních dokumentů oboru adiktologie. *Akční plán: výstup č. 2c projektu NETAD*. 2013.
6. MIOVSKÝ, Michal, A. Vondrová, R. H. Peters, B. Kathungu a A. Lososová. National Addiction-specific Institutional Infrastructure – fundamental prerequisite for successful implementation of specialized academic degree study programmes: a case study in historical perspective. *Cent. Eur. J. Public Health*. 2019, 27(Supplement).
7. PAVLOVSKÁ, Amalie, M. Miovský a J. Vacek. Kde má adiktolog v ČR své místo na trhu práce? Výzkum pracovní uplatitelnosti z pohledu absolventů studijních programů adiktologie. *Adiktologie v preventivní a léčebné praxi*. 2018, 1(3).
8. PAVLOVSKÁ, Amalie, R. H. Peters, R. Gabrhelík, M. Miovský, Z. Sloboda a T. F. Babor. Overview of the university-based addiction studies programs in the United States. *Journal of Substance Use*. 2018, 24(1).
9. LOSOSOVÁ, Amalie, K. A. Johnson, W. Sinkele, I. S. Obot a M. Miovský. Overview of university-based academic programs in addiction studies in Africa. *Journal of Substance Use*. 2020.
10. PAVLOVSKÁ, Amalie, M. Miovský, T. F. Babor a R. Gabrhelík. Overview of the European university-based study programmes in the addictions field. *Drugs: Education, Prevention and Policy*. 2016, 24.
11. DELAMARE LE DEIST, Françoise a Jonathan WINTERTON. What is competence? *Human Resource Development International*. 2005, 8(1).
12. VETEŠKA, Jaroslav a Michaela TURECKIOVÁ, M. *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2008.
13. NANTL, Jiří et al. (2010). Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání, Díl 1. Národní deskriptory. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2010.
14. (EFPA), European Federation of Psychologists' Association. *Europsey – European Certificate in Psychology*. [Dostupné z: https://www.europsy.eu/_webdata/europsy_regulations_july_2017_amsterdam.pdf] 2017.
15. HAVRDOVÁ, Zuzana. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999.
16. (CCSA), Canadian Centre for Substance Abuse. *Competencies for Canada's Substance Abuse Workforce*. [Dostupné z: <http://www.ccsa.ca/Resource%20Library/CCSA-Workforce-Behavioural-Competencies-Report-2014->] Ottawa : ON: Canadian Centre on Substance Abuse, 2014.
17. (APAANZ), Addiction Practitioners' Association Aotearoa-New Zealand. *Addiction Intervention Competency Framework: A competency framework for professionals specialising in Problem Gambling, Alcohol and other Drug and Smoking Cessation intervention*. [Dostupné z: <http://www.dapaanz.org.nz/vdb/document/22>] Wellington : autor neznámý, 2011.
18. American Board of Psychiatry & Neurology. *Psychiatry Core Competencies Outline*. [Dostupné z: https://www.abpn.com/wp-content/uploads/2015/02/2011_core_P_MREE.pdf], 2011.
19. (ABAM), American Board of Addiction Medicine. *Core Competencies for Addiction Medicine, Version 2*. 2012. [Dostupné z: <https://www.abam.net/become-certified/core-competencies/>].
20. (ASAM), American Society of Addiction Medicine. *The ASAM Fundamentals of Addiction Medicine Recognition Program: Competencies and Curriculum Learning Objectives*. 2015. [Dostupné z: <https://www.asam.org/docs/default-source/education-docs/asam-fundamentals->].
21. (SAMHSA), Substance Abuse and Mental Health Service Administration. *Addiction Counseling Competencies: The Knowledge, Skills, and Attitudes of Professional Practice. Technical Assistance Publication (TAP) Series 21*. Rockville, MD. 2006. [Dostupné z: <https://store.samhsa.gov/shin/content/SMA12-4171/SMA12-4171.pdf>].
22. TREDE, Franziska, R. Macklin a D. Bridges. Professional identity development: a review of the higher education literature. *Studies in Higher Education*. 2012, 37(3).
23. MIOVSKÝ, Michal. Koncepce rozvoje nelékařských zdravotnických studijních programů na 1. LF UK v Praze 2014–2018. 2013.
24. MIOVSKÝ, Michal, K. Kalina, J. Libra, P. Popov a A. Pavlovská. (2014). Rámec a role koncepce vzdělávání v oboru adiktologie v České republice. *Adiktologie*, 14(3), 310–328.
25. SPILLEROVÁ, Dagmar, R. Kurnický a M. Kubeš. *Manažerské kompetence: způsobilosti výjimečných manažerů*. Praha: Grada Publishing, 2004.
26. MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing, 2006.
27. SCHULZ, Winfried, I. Reifová, J. Končelík, L. Hagen a H. Scherer. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum, 2004.
28. HNILICA, Jiří, P. Pabian a T. Hájková (Ed). *Národní kvalifikační rámec terciárního vzdělávání České republiky. Díl 3 – Zkušenosti a doporučení. 1.3 Doporučení pro vyučující: jak psát výstupy z učení pro obory a předměty*. Praha: MŠMT, 2012. [Dostupné z: <http://qram.reformy-msmt.cz/>].
29. MIOVSKÝ, Michal. Editorial. *Adiktologie*. 2003, 3(1).
30. MARTANOVÁ, V. S. (Ed). *Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování*. Místo neznámé: Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze, 2012.
31. NEPUSTIL, Pavel, J. Larisch a J. Eerny. Několik výhrad ke koncepci adiktologických služeb. *Adiktologie*. 2014, 14(3).
32. AMODIA, D. S., C. Cano a M. J. Eliason. An integral approach to substance abuse. *J. Psychoactive Drugs*. 2005, 37(4). [Dostupné z: <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=d1189717-0be3-41a8-8946-cf942590>].
33. BRENNAMAN, L. a M. LOBO. Recovery from serious mental illness: A concept analysis. *Issues in Mental Health Nursing*. 2011, 32(10). [Dostupné z: <http://web.b.ebscohost.com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=092fd2ee-0>].
34. KALINA, Kamil et al. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015.
35. GABRHELÍK, Roman. In: MIOVSKÝ, Michal (Ed.). *Prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze. Základní úrovně provádění školské prevence. [autor knihy] Michal Miovský (Ed.). *Prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2015.

Použité právní předpisy:

Zákon č. 96/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání způsobilosti k výkonu nelékařských zdravotnických povolání a k výkonu činnosti souvisejících s poskytováním zdravotní péče a o změně některých souvisejících zákonů

Zákon č. 95/2004 Sb., o podmínkách získávání a uznávání odborné způsobilosti a specializované způsobilosti k výkonu zdravotnického povolání lékaře, zubního lékaře a farmaceuta, vyhláškou č. 55/2011, o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků a ve znění pozdějších předpisů